

מעדני שבת

פרשת עקב תשפ"ג

גליון שנ"ח

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

חיוב בדיקת מזוזות

להטיל מזוזה אחרת באותה זמן

העמק ברכה (מזוזה י"א) כתב שמן התורה אפשר לסמוך על חזקה והחיוב בדיקה הוא מדרבנן, ותמה א"כ איך התיירו להסיר את המזוזה כדי לבדוק הרי באותה שעה אין שם מזוזה והוא מבטל בזה מצות מזוזה, וכתב שע"כ צ"ל שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה ולבטל עשה לשעה מועטת ולא רצו חכמים להטריחו לחזור ולקבוע מזוזה אחרת באותה זמן.

תשובות והנהגות (א' תרמ"ג) כתב דצ"ל שאין איסור לגור בלי מזוזה אלא מצוה לקבוע מזוזה, ואם כן כשהוא אנוס לקיים תקנת חז"ל לבדוק, פטור ולא ביטל מצוה, וכמבואר במרדכי שבשבת שאי אפשר להטיל ציצית, לובש בלי ציצית שאין אסור ללבוש בגד בלי ציצית אלא מצות עשה להטיל ציצית בבגד של ד' כנפות ואם הוא אנוס פטור.

או יש ליישב דדינו כמשהה חמץ ע"מ לבערו שאינו עובר באותה שעה שהוא עסוק לצורך המצוה.

בספר אגור באהליך כתב שאם הוא עצמו בודקן אינו חייב במזוזה אחרת משום דעוסק במצוה פטור ממצוה.

התשובות והנהגות לא ניחא ליה בכל זה כי למה לא נחייבו לקבוע מזוזה אחרת בזמן שנתן המזוזה לבדיקה כדי שלא לעבור על מצוה דאורייתא, וע"כ נכון להשאיל מזוזה לזמן זה, עד אחרי הבדיקה ובה יוצא מכל ספק, ולא כדאי לבטל המצוה אפילו רגע, ונכון לכל מגיה שיהיה אצלו כמה מזוזות בדוקות, ומי שבא לבדוק אצלו יתן לו בהשאלה המזוזה שלו שלא יבטל לרגע המצוה.

עוד כתב בתשובות והנהגות (א' תרמ"ט) כשמוריד המזוזות מהבית לבדוקם, יש ליהזר שלא לערבבם, ויקפיד לידע מאיזה חדר הוריד כל מזוזה ומזוזה, כיון שיש מקומות שחיוב המזוזה הוא רק מספק, ולדוגמא כשאין ד' על ד', או במרפסת וכדומה, וכה"ג כשמוריד וקובע, יש לחשוש דמעיקרא היה במקום שחייב ודאי ועכשיו ספק, או מקודם דאורייתא ואחר כך דרבנן ונמצא מוריד מקדושתה, ואסור להוריד מקדושה, והא דמתירין ציצית מבגד לבגד דוקא כשנשאר בקדושתה אבל להוריד אסור.

ברכה כשמחזיר את המזוזה

דנו הפוסקים אם צריך לחזור ולברך כשמחזירן, הפתחי תשובה (רפ"ט א') מביא שהברכי יוסף מסתפק בזה, וכתב עליו שאינו מבין מקום הספק בזה אמאי לא הוי זה כמו פשט טליתו על דעת לחזור ולהתעטף בו או בתפילין ע"מ לחזור ולהניחם שאינו מברך. ושם י"ל דהכא לא הוי על דעת לחזור ולקבעה דשם ימצא פסול ולכן נסתפק בזה.

הערוך השולחן (רפ"ט ד') כתב שאם נוטלה מהפתח לבדוקה ונמצאת כשירה וחזור וקובעה אין צריך לברך כמו הפושט טליתו לפי שעה לחזור ללבושו דאינו מברך, ואם קבעה לאחר יום וודאי דמברך, ואם נמצאת פסולה וקובע מזוזה אחרת חייב לברך.

התשובות והנהגות (א' תרמ"ט) מביא שהשדי חמד כתב בשם אדמת הקודש שחייב לברך אפילו בחזר וקבעה מיד. והמנהג בירושלים הוא שאם עבר לילה וישן הוי היסח הדעת גמור ואז צריך לברך אבל בשיעור פחות מזה אין לברך. ובאחרונים אין הכרעה ברורה.

כתיב (יא, כ) 'וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך'. איתא בגמ' (יומא י"א). מזוזת יחיד נבדקת פעמים בשבוע ושל רבים פעמים ביובל. רש"י מפרש שהטעם משום שמא נרקבה או נגנבה. תוספות (מנחות מ"ג). כתבו בדיקות לא הוו משום חסירות ויתירות אלא שמא בלו ונתקלקלו.

הרמב"ם (מזוזה ה' ט') כתב משום שמא נקרעה ממנה אות אחת או נמחקה מפני שהיא קבועה בכתלים מרקבת.

הערוך השולחן (יו"ד רצ"א) כתב מקום המיועד לרקבון כגון שיש שם לחלוחית כמו שהרבה מצוי במדינתנו יש לבדוק תדיר לכל הפחות פעם בשנה. וכעין זה כתב האג"מ (יו"ד א' קפ"ג) דאם צבעו המזוזה אפי' בתוך שנה אחת צריך לבדוק, כי אפשר נכנס גם לחות שגרם לקלקל האותיות. ולכן קודם שצובעין מחוייבין להסיר המזוזות.

הברכי יוסף (רצ"א) כתב מי שיש לו הרבה מזוזות קבועות אפי' אם בדק שלש מהן ומצאן כשרות צריך לבדוק כל שאר המזוזות דלא כל המקומות שוות.

הפתחי תשובה שם כתב בשם חמודי דניאל מי שקשה עליו להוציא המזוזה ולבדקה ורוצה להניח מזוזה אחרת אסור משום בל תוסיף שיהיה לו עכשיו שם ב' מזוזות.

החתם סופר (יורה דעה סי' רפ"ג) כתב דלא בעי מומחה הבקי בחסירות ויתירות אלא כל אדם יכול לבדוקן וצריך לעיין בכל אות אם לא נרקב.

מה שאמרו פעמים בשבוע כתב היוסף אומץ (תע"ט) היינו לכל שלש שנים ומחצה. וכן כתבו כמה פוסקים שהוא דוקא כל ג' שנה ומחצה ואם בדק אחרי ב' שנים אינו יכול לומר שאינו בודקה עוד ה' שנים. וחקרו האחרונים האם הטעם כי אחרי ג' שנים ומחצה הדרך של המזוזה להתקלקל או שהוא רק שיעור הזמן שקבעו חז"ל.

הגרסה שלפנינו בגמ' היא פעמים בז' שנים, אכן יש כמה ראשונים שגרסו פעם אחת בז' שנים, כגון הר"ן על הר"ף (מגילה ה'): וכן ריטב"א (גיטין ו'): שכתבו שהטעם שמזוזה צריכה שרטוט ותפילין אין צריכין שרטוט הוא לפי שהמזוזה נבדקת פעם אחת בשבוע והתפילין מתוך שנשמרין אין נבדקין אלא פעם אחת ביובל, ולפיכך אין צריכין כתב המיושר כ"כ ומש"ה אין צריכין שרטוט.

המטה אפרים (תקפ"א י') וכן קיצור שו"ע (קל"ח ג') כתבים שאנשי מעשה נוהגין לבדוק תפילין ומזוזות בחודש אלול. התשובות והנהגות (א' תרמ"ה) כתב שהשוכר מיהודי שיש שם מזוזה, מ"מ אם אינו מדקדק במצוות, מצוי שהמזוזות פסולות וצריך לבדוק המזוזה (בא"י מיד ובחול"ל ל' יום) כיון שאין לה חזקת כשרות.

של רבים

הטעם שהקילו ברבים מפרש רש"י משום דכל דבר שהוא של רבים אין להטריח עליו הרבה שאם תטרח יהא כל אחד אומר יעשו חבריי. אבל תוס' הרא"ש שם חולק על רש"י ומפרש דטעמא משום סכנה משום דבשל רבים איכא פירסום טפי אם יבדקה תדיר יבא הדבר לידי סכנה.

החתם סופר שם מדייק ממה שפירש רש"י דרבים היינו שערי עיר ומדינה משמע אבל שותפין בעלמא לא, וא"כ מזוזה שבחדר מדריגות כמזוזה של יחיד לענין זה.

כתיב (י, יד) 'הן לה' אלקיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה'. האלשיך תמה על הסדר שהיה לו לומר מלמטה למעלה הארץ והשמים ושמי השמים או מלמעלה למטה שמי השמים והשמים והארץ.

ומיישב דיודע מאמרם חז"ל כי מתחילת ברייתו של עולם נתאוה הקב"ה שתהיה לו דירה בתחתונים, וכן אמרו כי בזמן הבית עיקר שכינה בתחתונים היתה. עוד אמרו אם לא ברית התורה שמים וארץ לא שם, ובשביל ראשית (שהוא כלל ישראל) ברא הקב"ה את השמים ואת הארץ. ולכן כתיב ארץ בסוף כי בהיות צדיקים מקיימים את התורה בארץ, ובשבילם מתקיימים עולם הגלגלים ועולם המלאכים שהכל בכלל מעשה בראשית, ועולם השפל עיקר בעשותנו בו רצונו של הקב"ה ועל כן בו עיקר שכינה.

ויש להוסיף דברי תולדות יעקב יוסף על פרשתנו שכתב ששמע ממורו שרוב ענוה של האדם גורם שנתרחק מעבודת הש"י, שמצד שפלותו אינו מאמין כי האדם גורם על ידי תפלתו ותורתו שפע אל כל העולמות, וגם המלאכים ניזונים על ידי תורתו ותפלתו, שאלו היה מאמין זה כמה היה עובד ה' בשמחה וביראה מרוב כל, והיה נזהר בכל אות ותנועה ומלה לאומרה כדקא יאות. וגם לתת לב אל מה דכתיב (תהלים סח, יד) 'אם תשכבון בין שפתים', שהקב"ה שומר ושוקד על שפתי האדם לנושקה כשהוא אומרה בתורה ותפלה בדחילו ורחימו. ואם ישים אליו לבו, בודאי מי זה האיש אשר לא יאחזנו רתת וזיע שהמלך גדול ונורא שומר ושוקד על שפתיים של אדם נבזה חדל אישים, וכיוצא בזה. והוא מעין מה שאמרו חז"ל (גיטין נ"ו). ענותנותו של רבי זכריה גרם חורבן וכו'.

כתיב (ח, ט) 'ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה', הפני דוד תמה הרי אפי' עני אוכל לחם ומה כוונת הפסוק להשביח א"י שלא יאכלו לחם במסכנת. ומפרש שהעני אוכל לחם לבדו כי אין לו לפתן ולמלאות נפשו כי ירעב אוכל לחמו, אמנם בארץ ישראל יהיה שפע רב בכל ועוד זאת יתירה כי הלחם יהיה כל כך מוטעם מאד שאין צריך לפתן, וזה כוונת הפסוק 'ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם' ר"ל לבדו ואינו מעניות דהרי לא תחסר כל בה אבל יהיה הלחם מוטעם מאד ותאכלו לחם לבד.

כתיב (ח, י) 'ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך ואיתא בגמ' (ברכות ל"ה). מנין שמברכין קודם האכילה אתיא בקל וחומר כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן. בספר הלקח והלבוב תמה שא"כ למה אמרו חז"ל שאברהם אבינו היה מקבל את העוברים ואת השבים ומשהיו אוכלין ושותין אמר לון בריכו והן אמרינן מה נימור ואמר להון ברוך א-ל עולם שאכלנו משלו, והרי מכיון שיש כאן ק"ו שהוא סברה א"כ למה לא ביקש מהעוברים ושבים שיברכו קודם שאוכלין. ומפרש שכתוב בסידור היעב"ץ כי לחם שורשו מלשון מלחמה מי ינצח אם הגשמיות של המאכל ינצח את האדם ויגשם אותו יותר או אדם ינצח והוא יעלה את המאכל באכילתו, וענין הברכה הוא לסייע שהאוכל יבא לידי תיקונו הראוי ושהאדם לא יתקלקל ע"י מאכלו, ובזה מובן דברי הגמ' שיש ק"ו שאם מברך לאחר האכילה כדי שלא יתגשם כדכתיב 'וישמן ישורון ויבעט' (וטבע האוכל שהתאוה יגרור עוד תאוה וע"י אכילתו הוא מתאוה עוד לאכול, והברכה אחרונה עוצר התאוה) כ"ש שצריך לברך קודם אכילתו שאותה אכילה לא יגשם אותו. אכן אברהם אבינו לא אמר לעוברים ושבים שיברכו כדי שלא יתגשמו אלא כדי להודות לה' על החסד שעשה עמהם שנתן להם מה לאכול, ועל זה ודאי אין ק"ו, כי דוקא לאחר אכילה שייך להודות לה' על הנאה שקיבל.